

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר, שיעקב עבד את לבן שבע שנים תמורת רחל, אך כאשר התעורר בבוקר לאחר החתונה גילה שלבן רימה אותו, ונתן לו את לאה (כט, כה). הפרשנים במקום תמהו, מדוע יעקב לא גירש את לאה כאשר גילה שלבן רימה אותו:

א. **המדרש** (לא) כתב שיעקב אכן תכנן לגרש אותה, אבל לאחר שנולדו להם ילדים החליט להשאיר אותה (למען הילדים). הקושי בפירוש זה הוא שיעקב יכול היה לגרש אותה לפני שנולדו הילדים. ב. **האברבנאל** (כט, כ) כתב לתרץ, שזאת הסיבה שלבן הזמין הרבה אנשים לחתונה, כדי שיעקב יתבייש לגרש אותה לאחר מכן. ובלשונו:

"ולבן אסף את כל אנשי העיר ויעש משתה לכבוד החופה. והסתכל ברמאות לבן, שלחופת לאה אסף את כל אנשי המקום ועשה להם משתה ולא עשה כן בחופת רחל, לפי שאם יעקב ירצה לגרש את לאה בהרגישו בה יגונה עניינו בעיני כל העם שנאספו בחופתו, ואולי שמפני זה ימנע לגרשה".

בעקבות יעקב אבינו שלקח שכר על עבודתו, נעסוק השבוע בשאלה, האם מותר לרב לקחת שכר על כך שהוא מלמד תורה. כמו כן נעסוק בדיני ייששכר וזבולון ובשאלות, כיצד מתחלק השכר בין השותפים, והאם אפשר למכור מצוות.

שכר לימוד תורה

הגמרא במסכת נדרים (לז ע"א) עוסקת בשאלה, האם מותר לראובן ללמד את שמעון בחינם תורה, לאחר ששמעון נדר שלא ייחנה ממנו. למסקנה, הגמרא מחלקת בין הלימוד של שמעון עצמו ללימוד של ילדיו:

ללמד את שמעון בחינם מותר, מכיוון שאסור לקחת שכר על לימוד תורה - 'מה אני בחינם אף אתם בחינם', כך שראובן לא עושה טובה לשמעון בכך שמלמדו חינם. לעומת זאת, כאשר הוא מלמד את ילדיו, בנוסף ללימוד הוא שומר עליהם - ובכך שהוא עושה זאת בחינם שמעון נהנה מראובן. דנו הפוסקים, האם דברי הגמרא מתייחסים רק לתורה שבכתב, או גם לתורה שבעל פה:

א. הגמרא מוסיפה, שלדברי אחד מהאמוראים אסור גם ללמד טעמים מכיוון שהם מהתורה. מכך הבין **ההגהות מיימוניות** (ת"ת א, ה), שבמקרה בו אדם מלמד תורה שייסודה מדרבנן (לדוגמה הלכות מוקצה) - מותר לו לקחת שכר על הלימוד, וכך פסק **הרמ"א** (יו"ד רמז, ה). הסברא בפסק זה, שהדין מה אני בחינם אף אתם, נאמר רק על התורה אותה נתן הקב"ה.

ב. מדברי שאר הראשונים נראה שחלקו על ההגהות מיימוניות. הם סברו, שאין לדייק מדברי הגמרא שדינים מדרבנן מותר ללמד בשכר, אלא כוונתה שבגלל שלימוד טעמים מהווה חלק ממצוות לימוד תורה אסור ללמדם בשכר, ולא כמו שהיה ניתן לחשוב שלימוד טעמים הוא לא לימוד תורה, וכך פסקו **השולחן ערוך** (שם) ו**ערוך השולחן** (רמז, יח).

שכר לרב

אם כן כפי שראינו, מפשט דברי הגמרא בנדרים עולה שאסור לקחת שכר על לימוד תורה. בפשטות עמדה דומה עולה מהמשנה במסכת אבות (ד, ה) המביאה את דברי רבי צדוק הפוסק, שאסור לעשות את התורה קרדום לחפור בו. עוד מוסיפה המשנה את דברי הלל הזקן, שכל המשתמש בתורה לצרכו - חולף מהעולם. למעשה, נחלקו הפוסקים:

א. **הרמב"ם** (תלמוד תורה ג, י) בעקבות המקורות הנ"ל פסק שאסור לקחת שכר על לימוד תורה, וגינה בחריפות את הלוקחים שכר על לימודה. הוא כתב שהם מחללי שם שמים, מבזי הדת ומכבים את מאור התורה. עוד ראייה לדבריו הוסיף הרמב"ם מכך שלתנאים ולאמוראים היה מקצוע (רבי יוחנן סנדלר, הלל חוטב עצים וכדומה) - מוכח שאסור להתפרנס מלימוד תורה.

הרמב"ם הקשה, אם כן, מדוע כאשר באים שאול המלך ונערו אל שמואל הנביא (שמואל ט, ח - נ) לחפש את האתונות, הם מביאים לו מתנה? הרי דבר זה אסור! הוא תירץ, שכמו שמשפחה מתארחת, היא נותנת למארחים מתנה כהוקרת תודה על האירוח, כך היה עם שמואל, אך בוודאי שהוא לא לקח מהם כסף כתשלום לשירותיו (ועיין **רמ"א** יו"ד רמז, כא וט"ז שם, ז). ובלשון הרמב"ם:

"כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חילל את השם וביזה את התורה וכיבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא. לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה... וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות (ועיין הלכות מזזה ה, ד)."

עם זאת יש להעיר, שבעקבות הגמרא במסכת כתובות (קה ע"א) נראה גם הרמב"ם יודה שמותר לקחת שכר במקום 'בטלה דמוכח'. הגמרא כותבת שמותר שאם דיין או רב עובד גם כנגר או סוחר, ומוציאים אותו לדין תורה באמצע עבודתו - מותר לשלם לו על הכסף שמפסיד בזמן שאינו בעבודה, כיוון שאין זה תשלום על הלימוד תורה אלא על ביטולו ממלאכתו¹.

כמו כן, הגמרא במסכת בכורות (כט ע"א) כותבת, שאסור לקחת שכר על הזאת מי החטאת (מכיוון שמדובר בעבודת המקדש), אבל על הבאת מי החטאת מותר, מכיוון שזה לא חלק מגוף הטהרה עצמה. הוא הדין שיהיה מותר לרב לקחת שכר על הטורח בנסיעה וכדומה, מכיוון שאין כאן שכר עבור הלימוד ממש, ונראה שגם הרמב"ם יודה בכך.

ב. **הכסף משנה** (שם) חלק על הרמב"ם וסבר, שבמקום צורך מותר לקחת שכר על לימוד תורה, וכפי שנהגו כל חכמי ישראל לאורך הדורות. בטעם ההיתר נימק, ש'עת לעשות לה' הפרו תורתך', דהיינו היתר בליית ברירה - אם לא יקבלו כסף תמורת הלימוד, יאלצו ללכת לעבוד והתורה תשכח, וכך פסקו **הש"ך** (רמז, ה), **החתם סופר** (חו"מ קטז) ו**האגרות משה** (ב, קטז).

¹ **התוספות** (בכורות כט ע"א ד"ה מה) ו**הרא"ש** (שם, ה) כתבו, שבמקרה בו אדם עוזב את כל עיסוקיו כדי ללמוד תורה ושיוכל לשמש בעתיד כרב, נחשב דין זה כבטלה דמוכח, שמתירה לרב לקבל שכר לכתחילה, וכך פסק בעקבותיהם **השולחן ערוך** (יו"ד רמז, ה). הרמב"ם ככל הנראה חלק על כך וסבר, שבטלה דמוכח נחשבת רק כאשר לוקחים את הרב ממש מעבודתו, ולא כאשר יימנע מעבודה בעתיד.

את דברי המשנה באבות ממנה הוכיח הרמב"ם את דבריו פירש הכסף משנה, שאין הכוונה שתמיד אסור לקחת שכר על לימוד תורה, אלא שאם אדם נוטל שכר על לימודו רק כדי שיהיה עשיר וכדומה, יש בכך בעיה, ולא במקרה בו הוא נוטל שכר כדי שיוכל ללמוד תורה - מותר. כמו כן טען, שהלל הזקן עבד כחוטב עצים רק לפני שהתמנה כרב ולא אחר כך. ובלשונו:

"ואף אם לדינא הלכה כדעת הרמב"ם, הסכימו חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאילו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי והייתה התורה משתכחת מישראל, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר והוא לשון הכסף משנה בפרק מתלמוד תורה הלכה י', וכן הביא מהמהרש"ל."

ג. גישה שלישית מופיעה בדברי **התשב"ץ** (א, קמד). בעוד שהכסף משנה טען שאפשר לתלמידי חכמים לקבל שכר על לימודם משום עת לה' הפרו תורתך ולא לכתחילה, טען התשב"ץ שמותר להם לכתחילה לקחת שכר, וכן מצווה על הציבור לפרנס תלמידי חכמים. ראיות לדבריו (כחלק מעוד ראיות) הביא ממספר מקורות בגמרא מהם עולה, שהעשירו תלמידי חכמים.

ההבדל בין שיטתו לבין שיטת הכסף משנה ורוב הפוסקים הוא, שבעוד שהם מסייגים את ההיתר לקחת שכר רק במקום בו אין ברירה, ובמקרה בו יש לרב מספיק כסף ברמה הבסיסית אסור לו לקחת (גם במקום בטלה דמוכח (שו"ע הרב)). לדעת התשב"ץ אפשר לקחת שכר משמעותי, אפילו כאשר יש לרב כסף ממקום אחר (אך כמובן שאין כוונתו להתיר נהנתנות).

יששכר זבולון

למרות שכפי שראינו הרמב"ם התנגד לקבלת שכר על לימוד תורה, ייתכן (אם כי לא בהכרח כלל) שישנו מקרה בו הרמב"ם מודה שאפשר לקבל שכר - 'הסכם יששכר זבולון'. המקור לדין זה מופיע כבר בגמרא במסכת סוטה (כא ע"א) ובמדרש (נשא ז, כד) הכותבים, שגם שבת זבולון זכה להקריב שלישי מבין הנשיאים, מכיוון שפרנס את יששכר שלמד תורה.

דין זה נפסק להלכה **בשולחן ערוך ברמ"א** (רמז, א), שמי שאינו יכול ללמוד ייתן לאחרים פרנסה והם ילמדו, והוא יהיה שותף עמם בשכרם. עם זאת, כפי שסייג הרמ"א בשם **רבינו ירוחם**, אי אפשר למכור את השכר של מצוות ולימוד תורה שכבר נלמדו ונעשו, אלא רק את הלימוד להבא, וכך פסק **מהר"ם אלשקאר** (סי' קא) בעקבות **רב האי גאון**.

שותפות או עזרה

נחלקו הפרשנים כיצד יש לפרש את הסכם יששכר זבולון, האם מדובר בשותפות ממש, או רק סיוע ללומדי תורה:

א. דעת **האגרות משה** (יו"ד ד, לז) שמדובר בהסכם לכל דבר ועניין, יששכר מוכר לזבולון את שכר לימוד התורה. כך הוכיח מדברי המדרש שראינו לעיל הכותב 'לפיכך זכה זבולון להיות שותף לתורה', משמע שהם שותפים לכל דבר ועניין. כמו כן בעקבות כך ביאר, שרק אם זבולון נותן ליששכר מחצית מכספו ההסכם חל - ככל הסכם בין שותפים שחולקים בשווה.

ב. **רב האי גאון** (מובא במהר"ם לעיל) חלוק וסבר, שאי אפשר למכור או להשתתף בשכר רוחני, כיוון שאין שווי גשמי ללימוד תורה. הוא ביאר, שזבולון לא זוכה בשכר לימוד תורה של יששכר, אלא שיש לו שכר על כך שהוא עוזר לו ללמוד תורה. על בסיס אותו עיקרון אם זבולון יעזור ליששכר לקיים מצוות הוא יקבל שכר, ואין הבדל בין הדינים.

ג. **הרב אשר וייס** (קובץ דרכי הוראה י') קיבל את הנחתו של רב האי גאון שאי אפשר למכור שכר רוחני, אך בכל זאת פירש ששניהם זוכים בשכר לימוד התורה. כיצד? הוא ביאר, שמכיוון וליששכר יש את אפשרות ללמוד בזכות זבולון, חידשה התורה שזה נחשב כאילו גם זבולון לומד עם יששכר, ואז תתכן האפשרות ששניהם יזכו בשכר לימוד התורה. ובלשון כותב הקובץ:

"ומרן הגאב"ד שליט"א (= הרב אשר וייס) ביאר, שנראה לכולי עלמא שעל ידי שזבולון נוטל על עצמו לדאוג לכל צרכי יששכר בכך הו' כשותפים ממש בעצם התלמוד, דכיון שיששכר לומד תורה על ידי עזרתו של זבולון הו' ליה כאילו זבולון לומד עימו והוא שותף לו בעצם התלמוד, אך לכולי עלמא אין כאן מכירה של שכר העולם הבא."

על בסיס הבנתו טען, שכיוון והסכם יששכר זבולון מהווה חידוש מיוחד, רק כאשר אחד עובד והשני מפרנס חל ההסכם, אבל במקרה בו שניהם לומדים אך אחד מפרנס את חברו, הוא לא זוכה בחלק חברו (אך יש לו שכר על תמיכה בלימוד תורה). לשיטות הסוברות שמדובר בקניין רגיל של שכר לימוד תורה, כמובן שאין משמעות לעיסוק המפרנס.

ייתכן שנפקא מינה נוספת תהיה בשאלה, האם יהיה אפשר למכור שכר מצווה (שאינה לימוד תורה). לפי השיטות הסוברות שקבלת השכר נובעת בעקבות כך שזבולון עוזר ליששכר ללמוד תורה, אי אפשר למכור שכר המצווה (אך אפשר לעזור לקיום מצוות). לעומת זאת, אם מבינים את ההסכם כשותפות רגילה, יש מקום לומר שלא רק בלימוד תורה הסכם זה תקף, אלא בכל המצוות.

חלוקת השכר

נחלקו הפוסקים, כיצד מתחלק שכר לימוד התורה בין יששכר לזבולון:

א. מדברי הרמ"א (יו"ד רמז, א) **והש"ך** (שם, ב) עולה שמדובר בחלוקה של השכר, חככל שותפות בה חולקים. כך פסק גם **האגרות משה** (יו"ד ד, לז), ולשיטתו לעיל שעל המפרנס לתת חצי ממשכורתו ללומד. ב. **ההפלאה** בפתיחה לספרו חלק וכתב, שיששכר אינו מפסיד משכרו לזבולון, אלא "משל למי שמדליק נר מנר שאין מחסור לאורו", וכן כתב **הרב עובדיה** (יבי"א יו"ד ז, יז).

מכל מקום, בין כך ובין כך כתבו **האגרות משה** (שם) ו**הרב עובדיה** (שם), שעדיף ללמוד כל היום ולחלוק את השכר עם עוד אדם, מאשר ללמוד פחות ולצאת לעבוד (ומעבר לכך אדם צריך ללמוד לשם שמים, ולא בגלל השכר וכדומה).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²